

تحکیم خانواده و موانع آن در اشارات قرآن کریم و روایات

حبیبه شاهنده^۱

چکیده

یکی از اساسی ترین و ارزشمندترین راهکارهای استمرار، استقرار و پایداری ارزش های اخلاقی و دینی در جامعه، تقویت و تحکیم بنیان خانواده است. آیات و روایات های موجود، به عنوان عالی ترین رهنمودهای حیات انسان، راهکارهای پایداری و استحکام روابط میان زوجین را برای مستحکم نمودن روابط میان اعضای خانواده تشریح نموده است. در این مقاله با مراجعه به قرآن کریم و روایات مستند، و دیگر منابع موجود و مرتبط با موضوع، با روش کتابخانه ای، پس از معنانشناسی خانواده، عواملی نظیر؛ ایمان و فضیلت، اظهار عشق و محبت زوجین بسبب به همدیگر، خوش خلقی و خو رفتاری، دعا اعضای خانواده در حق همدیگر، تامین نیازهای جنسی و دینی، پرهیز از آفت حسادت، وفاداری زوجین به همدیگر،....، از عوامل تحکیم و استوار نهاد خانواده شمرده شده است و عواملی مانند؛ ازدواج تحمیلی، مهریه سنگین، بی احترامی زوجین به همدیگر، ناباروری و نازایی، بدخلقی زوجین، بخل و خسیس، ناهمگونی شخصیت، از مهمترین موانع تحکیم خانواده شناخته شده است. که زوجین می توانند ضمن افزایش آگاهی خود از موانع تحکیم خانواده و رفع آنها، و توجه و اهتمام به توصیه ها و سفارشات اسلام و به کار گیری عواملی که اساس و بنیان خانواده را مستحکم می سازد روابط و جو خانواده را به سمت آسایش و رفاه سوق داده و امنیت خانواده را تضمین نماید.

واژگان کلیدی: خانواده، موانع، اشارات، عوامل تحکیم، زوجین، آیات، روایات

^۱-مدرسه علمیه ثامن الحجج(علیه السلام)- شهرستان پارس آباد

۱- مقدمه و تبیین مسئله

اصلی ترین رکن جامعه و بستر فرهنگ های گوناگون و زمینه ساز خوشبختی و یا بدبختی انسان ها و امت ها نهاد خانواده است. اهمیت پرداختن به مقوله «تحکیم اساس خانواده» ریشه در اهمیت و ارزش نهاد خانواده دارد. از منظر قرآن، خانواده، از جایگاه محوری و کلیدی برخوردار است و هسته ی مرکزی شکل گیری و خشت بنای اجتماع است^۱، جایگاه خانواده، در ساختمان جامعه، هم چون «اتم» در ساختن اجسام طبیعی است. اگر خانواده سالم و صالح و استوار باشند. می توان به داشتن جامعه ای سالم، صالح و متعالی و استوار امیدوار بود. (بهشتی، ۱۳۷۷، ص ۲۰) و بر عکس اگر، نهاد خانواده از سلامت و صحت برخوردار نباشد هیچ امیدی نمی توان به یک جامعه سالم و استوار داشت. به همین خاطر می توان گفت که (خانواده سالم = جامعه سالم و برعکس؛ خانواده نا سالم = جامعه ناسالم).

همچنین خانواده اولین و کوچکترین نهادی است که انسانها با یکدیگر رابطه برقرار می کنند مهمترین این روابط که منجر به استحکام بنیان خانواده می شود، روابط خانواده زن و مرد به عنوان ستون اصلی و حیاتی این نهاد می باشد. بانگاهی به وضعیت نابسامانی اجتماع ورشد چند درصدی طلاق در می یابیم که بیشتر دردها و مشکلات و ناسازگاری از روابط زناشویی وعدم آگاهی زوج ها به مسایل خانواده سرچشمه می گیرد. همچنانکه مطالعات نشان می دهد که ۱۸٪ درصد زنان از وجود ناسازگاری وعدم تفاهم در خانواده رنج می برند. (ضمیری، ۱۳۸۸) و این آمار نشان دهنده آن است که، بسیاری از مشکلات روابط زناشویی و همچنین طلاق، نبود تفاهم بعد از ازدواج و پنهان کاری های قبل از ازدواج می باشد.

پیامبر گرامی اسلام خانواده را محبوب ترین و عزیزترین بنا نزد خدای سبحان توصیف کرده و فرمود است: «مَا بُنِيَ فِي الْإِسْلَامِ بِنَاءٌ أَحَبُّ إِلَيَّ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ وَأَعَزُّ مِنَ التَّزْوِيجِ» (طبرسی، ۱۳۸۷ ص ۲۵).

با توجه به تعریف و تمجید از کانون خانواده در معتبرترین متون دینی، یعنی در قرآن و سنت، کارکردهای خانواده را می توان این گونه بیان نمود. خانواده «فراموش خانه رنج های روزانه» است. در آیه ۲۱ سوره مبارکه روم، خانواده به اعتبار وجود همسر در آن، مایه سکون و آرامش معرفی گردید. آنجا که فرمود: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا...». با توجه به آیه فوق خانواده یگانه راه ارضای مشروع غریزه جنسی است.

هدف خداوند از دستور تشکیل خانواده این است که بین زن و شوهر، مهر و محبت برقرار باشد تا در کنار هم احساس امنیت و آرامش نمایند. (مصباح یزدی، ص ۲۸) از این نظر، قوی ترین عامل دوام و رشد خانواده، «عاطفه» و محبت اعضای آن به همدیگر است و همه وظیفه دارند این عامل را تقویت کنند؛ به ویژه مرد خانواده، که سرپرستی اعضای را به عهده دارد، باید فضای همدلی و همکاری را در محیط خانواده پدید آورد و اگر احیاناً نارسایی یا کدورتی بین آن ها پدید آمد، بلافاصله به چاره و درمان آن بپردازد. به قول

۱ - «نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأَثُوا حَرْثَكُمْ أَيْ شَبِّهُوا قَدَمُوا لِأَنْفُسِكُمْ وَ أَثُوا اللَّهَ وَ اعْلَمُوا أَنَّكُمْ مَلَاقُوهُ وَ بَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ» بقره، آیه ۲۲۳

شهید مطهری، اگر علاقه زن به شوهر از بین رفت، خانواده به صورت بیمار نیمه جان درمی آید و اگر علاقه شوهر به زن خاموش شد، مرگ حیات خانوادگی فرا می رسد. (مطهری، ۱۳۹۰، ص ۳۰)

تبیین و بررسی موانع و عوامل تحکیم خانواده در آیات و روایات و ارائه راهکار مناسب در این زمینه از اهداف این مقاله می باشد. کتابها و تحقیقات متعددی در رابطه با این موضوع به نگارش درآمده است که مهمترین آن عبارتند از: اعظم نوری - عوامل تضعیف تحکیم خانواده، آیت الله ری شهری کتاب تحکیم بنیان خانواده در آیات و روایات، محمدرحیم چهل حدیث خانواده، - عوامل تحکیم خانواده در اسلام از صفیه همتی - اداره کل امور زنان و خانواده اصول قرانی تحکیم خانواده - بهشتی، خانواده در قرآن - نجاریان عوامل مؤثر در کارایی خانواده - طباطبایی حکیم، خانواده از منظر قرآن - خانواده امروز و آسیب های آن نگاهی به آسیب های خانواده امروز و علل ضعف در کارکردها، از مرکز امور زنان و خانواده - ریاست جمهوری.

با توجه به بحث های گفته شده می توان سوال نمود که عوامل و موانع تحکیم خانواده در قرآن و روایات کدامند؟. این مقاله با هدف تشریح این مطالب با روش توصیفی - اسنادی و با استفاده از کتابهای مرتبط، مقالات، پایان نامه ها و آیات و روایات مستند و مرتبط به این موضوع، به نگارش درآمده است. که ابتدا به تعریف مفاهیم، پرداخته شده و سپس به عوامل و موانع تحکیم خانواده از منظر قرآن و روایات خواهیم پرداخت.

۱- تعریف خانواده

تعاریف متعددی از خانواده ارائه شده است که این تعاریف عبارتند از: خانواده گروهی از افراد است که از طریق هم خونی، ازدواج یا فرزندخواندگی به هم پیوند خورده و کارکرد اجتماعی اصلی آنها تولید مثل است. (ساروخانی، ۱۳۷۹، ص ۱۳۵) برگس و لاک می نویسد: «خانواده گروهی است متشکل از افرادی که از طریق پیوند زناشویی، هم خونی، و یا پذیرش (به عنوان فرزند) با یکدیگر به عنوان شوهر، زن، مادر، پدر، برادر و خواهر در ارتباط متقابلند و فرهنگ مشترکی پدید آورده و در واحد خاصی زندگی می کنند.» (ساروخانی، ۱۳۸۶)

۲- تعریف تحکیم خانواده

منظور از تحکیم خانواده، فراگیری اصل اعتدال میان همگان، حاکمیت اخلاق و حفظ حقوق همه اعضاست. اگر هدف از برقراری زوجیت و تشکیل خانواده، به تعبیر قرآن، «به سکونت رسیدن اعضاست»^۱، لازم است که همه رفتارها و تعاملات در راستای تحقق این هدف باشد.

۳- عوامل تحکیم خانواده در آیات و روایات

عوامل تحکیم خانواده از منظر قرآن عواملی هستند که بنیان خانواده را مستحکم تر کرده و مانع فروپاشی خانواده شده و پایداری و تداوم خانواده را موجب شده و محبت، صمیمیت و عواطف را میان اعضای خانواده به ویژه زوجین افزایش می دهد. که این عوامل با توجه به آیات و روایات عوامل تحکیم خانواده عبارتند از:

۱-۳- ایمان و فضیلت (تقوا)

۱ - «و من ایاته ان خلق لکم من انفسکم أزواجاً لتسکنوا إليها» سوره روم، آیه ۲۱

در قرآن مکرراً توصیه به تقوا در تشکیل خانواده اشاره شده است، چنان که در این آیه آمده است: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً» (نساء، ۱)؛ (ای مردم! از مخالفت پروردگارتان بپرهیزید، همان کسی که همه ی شما را از یک انسان آفرید، و همسر او را از جنس او خلق کرد و از آن دو، مردان و زنان فراوانی منتشر ساخت . همچنین خداوند در سوره ی بقره، شرط ازدواج با مشرکان را ایمان آن‌ها دانسته است: «وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ وَلَكُمْ مُمْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ...»؛ و با زنان مشرک و بت پرست تا ایمان نیاورده اند، کنیز باایمان از زن آزاد بت پرست بهتر است، هر چند [مال و زیبایی او] شما را به شگفتی آورد. و زنان خود را به ازدواج مردان بت پرست در نیاورید تا ایمان نیاورده اند، یک غلام باایمان از یک مرد آزاد بت پرست بهتر است هر چند [مال و موقعیت و زیبایی او] شما را به شگفتی آورد....» (بقره/۲۲۱).

استدلال قرآن در آیه چنین است که گرچه مشرکان به دلیل آزاد و زیبا بودن، برتری ظاهری دارند، اما چون زناشویی با آنان باعث لغزش‌های اخلاقی و عقیدتی فرد مسلمان می‌شود، کنیزان و بردگان مسلمان بر آنان ترجیح دارند. این امر برای جوانان که گاه سخت شیفته و شیدای جمال و زیبایی ظاهری یا موقعیت مادی و اجتماعی - طرف مقابل - می‌شوند و ارزش‌های دینی و معنوی را فدای آن می‌سازند، هشدار و رهنمون مناسبی است. تحقیقات انجام یافته حاکی از آن است که بسیاری از ازدواج‌هایی که براساس زیبایی‌های ظاهری شکل گرفته، بعدها از هم فرو پاشیده است. (بهجت پور و دیگران، ۱۳۸۵، ص ۲۴۸). از این آیه و روایت استنباط می‌شود که ایمان و تقوا نقش مهمی در تحکیم خانواده دارد، چون مرد و زن یک عمر می‌خواهند با هم زندگی کنند و تحت تأثیر عقائد و افکار و رفتار و اخلاق یک‌دیگر نیز قرار خواهند گرفت. (معادی خواه، فروغ بی پایان قرآن کریم، ۱۳۸۲، ص ۱۳۰).

۲-۳- اظهار عشق، مهر و محبت میان زن و شوهر

از جمله آداب مهم معاشرت در اسلام اظهار عشق و محبت متقابل است که وجود آن پیوند میان زن و شوهر را استحکام داده و از فروپاشی اساس خانواده جلوگیری به عمل می‌آورد. امام صادق (ع) در این باره می‌فرمایند: «هر گاه کسی را دوست داشتی او را بدان آگاه ساز، زیرا این کار دوستی را در میان شما استوارتر می‌سازد.» (اسماعیلی یزدی، ۱۳۸۵، ص ۲۵۷)

همچنین امام صادق (ع) در سخن دیگری می‌فرمایند: «شایسته است مسلمانان در زندگی و یاری بر مهرورزیدن به هم کوشا باشند که خدای عزوجل فرموده: «رحماء بینهم» (عاملی، ۱۴۱۴، ص ۱۶۰) هر و محبت اعضای خانواده به همدیگر سبب جلب رضایت و رحمت خدا می‌شود که بدیهی است چنین خانواده ای پایدار و سعادتمند است. در این رابطه پیامبر (ص) می‌فرماید: «هنگامی که مرد به زن خود با مهر و صفا بنگرد و همسرش همان سان به او نگاه کند، خدای فرزانه به آن دو به دیده ی مهر می‌نگرد.» (کرمی فریدنی، ۱۳۸۵ ص ۱۲۰)

از پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) روایت شده که می‌فرماید: «أَبْدِلِ الْمَوَدَّةَ لِمَنْ وَادَّكَ تَكُنْ أَتْبَتَ» (اشعری ۱۴۰۸، ص ۱۲) (دوستی خود را نسبت به آن که تو را دوست دارد، اظهار کن تا [این دوستی] استوارتر شود. به طور طبیعی، هر کس همسر خود را دوست دارد، و اظهار محبت نسبت به او سبب می‌شود که دوستی آنان استوارتر شود و پیوند خانوادگی شان تحکیم یابد. زن و مرد، هر دو در این وظیفه مشترک اند؛ ولی از آن جا که زن، نیاز بیشتری به ابراز احساسات مرد دارد، در روایات اسلامی، اظهار محبت مرد به زن، بیشتر توصیه شده است. از پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) روایت شده که می‌فرماید: «قَوْلُ الرَّجُلِ لِلْمَرْأَةِ: «إِنِّي أَحِبُّكَ» لَا يَذْهَبُ مِنْ قَلْبِهَا أَبَدًا» (حرانی، ۱۳۸۵، ص ۱۹۲) (این سخن مرد به زن که: «دوستت دارم»، هرگز از دل زن، بیرون نمی‌آید).

رود). بر اساس آموزه های قرآنی آرامش در محیط خانواده و مناسبات میان زن و شوهر و نیز پایداری آن را در پرتو مودت و مهربانی میان زن و شوهر می‌داند. (روم، آیه ۲۱) بنابر این مرد و زن می بایست نخست به عنصر عاطفی و روانی مودت (نوعی عشق و محبت) و مهربانی (رحمت) دست یابند.

۳-۳- خوش خویی، خوش رفتاری، تفاهم اخلاقی

یکی دیگر از عوامل تحکیم بنیان خانواده خوش خویی و خوش اخلاقی است که روابط و دوستی میان اعضای خانواده را مستحکم و استوار می سازد. این وظیفه نیز میان مرد و زن، مشترک است؛ اما از آن جا که مرد، ریاست خانواده را به عهده دارد، درباره داشتن خوی نیکو، به او بیشتر توصیه شده است. همچنین در حدیثی دیگر از پیامبر (صلی الله علیه و آله) آمده است: «أَحْسَنُ النَّاسِ إِيْمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا وَأَلَطَهُمْ بِأَهْلِهِ، وَأَنَا أَلَطُكُمْ بِأَهْلِي» (حرانی، ص ۲۰۴) شایسته ترین مردمان، از جهت ایمان، کسی است که خوش اخلاق ترین آنها باشد و با خانواده اش مهربان تر باشد، و من، مهربان ترین شما با خانواده ام هستم). همچنین با این که خوش رفتاری متقابل مرد و زن برای تحکیم پیوند خانوادگی ضروری به نظر می رسد، اما قرآن کریم به مردها این گونه توصیه و سفارش می فرماید: «وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا»^۱ از امام صادق (علیه السلام) روایت شده که می فرماید: «إِنَّ الْمَرْءَ يَحْتَاجُ فِي مَنْزِلِهِ وَعِيَالِهِ إِلَى ثَلَاثِ خِصَالٍ يَتَكَلَّفُهَا وَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِي طَبَعِهِ ذَلِكَ: مُعَاشَرَةً جَمِيلَةً، وَسَعَةً بِتَقْدِيرٍ، وَغَيْرَةً بِتَحَصُّنٍ». (مرد، در [اداره] خانه و خانواده اش، به سه خصلت نیاز دارد که باید آنها را به کار برد، اگر چه این ویژگی ها در درون او نباشد: خوش خویی، گشاده دستی سنجیده، و غیرت برای ناموسداری (همان، ۲۷۰) اخلاق نیک یکی از بهترین عوامل تحکیم خانواده محسوب می شود مانند: راست-گویی، امانت داری، خوش اخلاقی، خوش زبانی، با ادبی، گذشت، بردباری، وظیفه شناسی، عفت، کم توقعی، نرم خویی، رعایت اقتصاد در زندگی، شجاعت و ایثار و... این قبیل صفات از مکارم اخلاق و مزایای واقعی هر انسان محسوب می شود. (امینی، ۱۳۷۸، ص ۱۰۲)

برعکس، صفات زشت از نقاط و ضعف انسان محسوب می شود، مانند: تندخویی، پرروئی، بدزبانی، ترسویی، نفاق، پرتوقعی، بخل، کثیف بودن، ولخرجی و... این ها از نقاط منفی انسان محسوب می شوند و در همین زمینه روایات فراوانی آمده است. نیز در روایت دیگر می فرماید: «رَوَّجَهَا مِنْ رَجُلٍ تَقِيٍّ؛ فَإِنَّهُ إِنْ أَحَبَّهَا أَكْرَمَهَا وَإِنْ أَبْغَضَهَا لَمْ يَطْلُبْهَا؛ دَخَرَتْ رَا بِه اَزْدَاوَجِ اِنْسَانِ مَقْتِي وَ پَرهیزگار درآور؛ زیرا اگر دخترت را دوست داشته باشد او را اکرام و احترام می کند و اگر نسبت به او بغض داشته باشد به او ظلم نمی کند.» (حسین بن فضل، طبرسی، ۱۴۰۸، ص ۳۳)، خداوند در آیات زیادی از جمله آیه ۱۹، سوره نساء، حسن معاشرت مردان را با زنان سفارش کرده است. و می فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَجِلْ لَكُمْ أَنْ تَرْتُوا النِّسَاءَ كَرَاهًا وَلَا تَغْضُلُوهُنَّ لِيَذْهَبُوا بِبَغْضِ مَا آتَيْنَهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبِينَةٍ وَ عَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى ...»^۲

در این آیه نیز معاشرت به معروف، محور بحث و توصیه به مردان در برخورد با زنان است. توصیه ی خداوند به رعایت معاشرت به معروف در مراحل خاص مثل طلاق، حاکی از آن است که در مواقع عادی به طریق اولی مرد باید مراعات معروف را بنماید. با توجه به جامع نگری و دقت اسلام در روابط زن و مرد در محدوده ی خانواده، این حکم الهی (حسن معاشرت) بهترین ضامن اصلاح روابط در خانواده ها می باشد؛ به شرط آن که آگاهی و عمل آنان را به همراه داشته باشد. اساس خانواده شده است.

۱ - و با آنها بشایستگی رفتار کنید؛ و اگر از آنان خوششان نیامد، پس چه بسا چیزی را خوش نمی دارید و خدا در آن مصلحت فراوان قرار می دهد- نساء، آیه ۱۹

۵-۴- ناهمگونی شخصیتی

همگونی و سازگاری شخصیت زن و شوهر به ویژه در فرهنگ در موقع ازدواج از موارد بسیار حساسی است که بایستی خانواده به این موارد توجه نماید چرا که ناهمگونی شخصیت زن و شوهر در پیوند زناشویی اثرات جبران ناپذیری از جمله طلاق را در همان اوایل ازدواج، در پی خواهد داشت و مانع استواری و پایداری خانواده خواهد بود. روحیه ناسازگاری که مبدأ شکل گیری آن زمان تولد است بر شخصیت انسان استوار است که به تدریج شکل نهایی خود را باز می‌یابد و در زندگی زناشویی به ثمر می‌نشیند، به همین دلیل اهتمام به اعتقادات و باورها یکی از اساسی‌ترین معیارهای انتخاب همسر شناخته شده، و بسیاری از محققان علل ناکامی در ازدواج را ناهمگونی فکری و اختلاف تربیتی می‌داند که عشق جنسی در آغاز ازدواج، در بیشتر موارد مانع توجه به آن می‌شود. (نجایی، ۱۳۷۶، ۴۶-۴۵). دانشمندان از جمله منتسکیو، شناخت شخصیت همسر را از حقوق تردید ناپذیر جوانان آماده ازدواج می‌شناسند، ولی خود آنها را - به دلیل نداشتن تجربه و جوشش غریزه جنسی - قادر به ارزیابی شخصیت همدیگر نمی‌دانند و برای پایدار ماندن ازدواج‌ها دخالت خانواده دو طرف را پیشنهاد می‌کنند. (یان‌دیس، ۱۳۸۹، ص ۲۱۶).

قرآن ضمن تأکید بر تناسب و پیوند رفتار انسان با شخصیت روحی و اکتسابی او «کُلَّ یَعْمَلُ عَلٰی شَاکِلَتِهِ» (اسراء/ ۸۴) سازگاری شخصیت زن و مرد مسلمان خواهان ازدواج را ضروری خوانده و آن را مبنای زندگی زناشویی آمیخته با کرامت و احترام می‌شناسد: «وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ أُولَئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ» (نور، ۲۶)؛ زنان پاکیزه و نیکو، لایق مردانی این چنینی، و مردان پاکیزه و نیکو، لایق زنان همین گونه اند، این پاکیزگان از سخنان تهمت آلودی که بر زبان جاری می‌کنند پیراسته اند، برای آنها آموزش و روزی آمیخته با کرامت خواهد بود بنابراین لازم است که زوجین در هنگام زناشویی، به هشدار و راهنمایی اسلام توجه نموده و در هنگام ازدواج به ناهمگونی شخصیت بسیار حساس بوده و رعایت فرماید در غیر این صورت، زندگی وی به سمت فروپاشی سوق خواهد یافت.

۶-۴- بی توجهی به حریم عفاف

قرآن رعایت عفت و کنترل غریزه جنسی و مصون ماندن از روابط نامشروع از طرف زوجین را پیشنهاد می‌کند و می‌فرماید: «وَأَن يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَّهُنَّ» (نور، ۶۰) [زنان ناامید از زناشویی می‌توانند پوشش خود را کنار گذارند، ولی] عفت ورزیدن برای آنها بهتر است. «وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّىٰ يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ» (نور، ۳۳) و کسانی که توان ازدواج ندارند عفت پیشه کنند تا خداوند بی‌نیازشان کند. عفت زن بر حیا و آزر استوار است که برای او امری طبیعی و ستودنی است و وسیله بالا رفتن موقعیت به حساب می‌آید و عفت مرد را قرآن متکی بر حسن امانت داری و غیرت مردانه می‌داند. اما اگر این عوامل از طرف زوجین نادیده گرفته شود فروپاشی خانواده را در پی خواهد داشت.

در روایتی از امام علی (علیه السلام) آمده است: «مَنْ غَضَّ طَرَفَهُ أَرَا حَ قَلْبَهُ»^۱ کسی که از چشم چرانی پرهیز کند به قلب و روانش آسایش می‌دهد. (عاملی، ۱۴۱۴ ص ۲۰) همچنین در روایتی از پیامبر (صلی الله علیه وآله) می‌خوانیم: «خود را به زنا نیالایید که خداوند لذت همسران تان را از درون شما می‌زداید، عفت پیشه کنید که این سبب عفت ورزی زنان تان می‌گردد. فلان دودمان به زنا روی آوردند زنان تان نیز زناکار شدند. (طبرسی، ۱۴۰۸، ۲۳۸).

عدم رعایت عفت و چشم چرانی قلب و روان زوجین را پریشان کرده و آسایش زندگی را از آنان می گیرد. حریم گزیدن به معنایی که توضیح داده شد و محدودیت ناشی از آن راهکاری است برای استحکام خانواده و ایجاد علاقمندی فزاینده میان زن و شوهر، چه آنکه با این تدبیر، مرد شتاب زده تر به ازدواج تن می دهد و ازخارج خانه زود هنگام تر به خانه بر می گردد، زن نیز با موقعیت دلربا، عطش جنسی متراکم، آرایش هرچه ابتکاری تر و نمایش چشم گیرتر به استقبال او می شتابد، تا هر دو در فضایی آزاد و به دور از هرگونه تشویش، محرومیت ها و محدودیت های جنسی گذشته و روزانه را به خوبی جبران نمایند. قرآن به مردان می گوید: «نساؤکم حرث لکم فأتوا حرثکم آنی شتئم»؛ (بقره/۲۲۳) زنان شما کشتزار شما هستند؛ هرگاه مباشرت خواستید به آنها نزدیک شوید.

بنابراین دختر و پسر اگر خواهان زندگی خوش و لذت بخش هستند و در آرزوی پایداری و بادوام خانواده هستند بایستی به گفته اسلام توجه نموده و عفت را پیشه خود سازد تا زندگی خوشبخت و سعادت‌مندی داشته باشد.

۷-۴- بدخلقی و بدرفتاری زن و شوهر به همدیگر

بداخلاقی و بدخویی یکی از، آفت ها و آسیب زای در خانواده است که از طرف مرد بر زن اعمال می شود و زن را نسبت به مرد بدبین می کند بداخلاقی مرد در خانه محیط خانواده را مسموم کرده و فروپاشی خانواده را به وجود آورد... بر همین اساس، با وجود ترغیب به تزویج جوانان از سوی اسلام، امام رضا (ع) در راهنمایی حسین بن بشار که خویشاوند بدخویش به خواستگاری دخترش آمده است، می فرماید: «لَا تُزَوِّجُهُ إِنْ كَانَ سَيِّئَ الْخُلُقِ». (اگر بدخلقی است، دخترت را به همسری وی در نیاور). (کلینی، ۱۳۸۹، ص ۴۲۶ ح ۶۲۵) همچنین در روایتی دیگری از امام علی علیه السلام آمده است: «کسی که بداخلاق است، خانواده اش از او خسته [و بیزار] می شوند». (محمّدی ری شهری، ۱۳۸۵، ص ۴۴۰)

خوش اخلاقی و خوش خلقی، از عوامل تحکیم بنیان خانواده است که روابط و دوستی میان اعضای خانواده را مستحکم و استوار می سازد. از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله روایت شده که می فرماید: «حُسْنُ الْخُلُقِ يَثْبُتُ الْمَوَدَّةَ» (خوش خویی، دوستی را استوار می کند). (حرانی، ۱۳۸۵، ص ۴۵). این وظیفه نیز میان مرد و زن، مشترک است؛ اما از آن جا که مرد، ریاست خانواده را به عهده دارد، درباره داشتن خوی نیکو، به او بیشتر توصیه شده است. همچنین با این که خوش رفتاری متقابل مرد و زن برای تحکیم پیوند خانوادگی ضروری به نظر می رسد، اما قرآن کریم به مردها این گونه توصیه و سفارش می فرماید: «وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَمَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيجْتَئِلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا؛ و با آنها بشایستگی رفتار کنید؛ و اگر از آنان خوشتان نیامد، پس چه بسا چیزی را خوش نمی دارید و خدا در آن مصلحت فراوان قرار می دهد» (نساء، ۱۹،

۸-۴- بخل و خسیس

در قرآن یکی از نابه هنجارهای رفتار و اخلاقی را بخل دانسته است. بخل حالتی است که انسان از توانایی و دارایی های خود بهره نمی گیرد و آن را به عللی تباه می سازد. از نظر قرآن، بخیل با امساک خویش به عنوان مهم ترین عامل در پیدایش ناسازگاری های خانوادگی و محرومیت از عنایت و رحمت الهی معرفی می شود. زنی که بخل می ورزد نه تنها از مهر و محبت شوهر سود نمی برد بلکه طوفان و ناآرامی را به محیط خانه سوق داده و فروپاشی خانواده را رقم خواهد زد «وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ

فَضْلُهُ هُوَ خَيْرٌ لَّهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ^۱ کسانی که بخل می ورزند، و آنچه را خدا از فضل خویش به آنان داده، انفاق نمی کنند، گمان نکنند این کار به سود آنها است؛ بلکه برای آنها شر است؛ بزودی در روز قیامت، آنچه را نسبت به آن بخل ورزیدند، همانند طوقی به گردنشان می افکنند. و میراث آسمانها و زمین، از آن خداست؛ و خداوند، از آنچه انجام می دهید، آگاه است؛ (آل عمران، ۱۸۰)

از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله روایت شده که می فرماید «أَبْغَضُ الْعِبَادِ إِلَيَّ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مَنْ ضَنَّ عَلَى عِيَالِهِ»^۲ منفورترین بندگان، نزد خداوند عز و جل، کسی است که به خانواده اش بخل بورزد. (متقی، ۱۳۸۷، ج ۱۶ ص ۳۷۵ ح ۴۴۹۷۲)

ازدواج با انگیزه های غیر ارزشی؛ خویشاوند بودنِ هُوو با همسر اول؛ نبود درک متقابل و احساس مشترک؛ آراستگی برای غیر از همسر خود و....؛ از دیگر موانع تحکیم خانواده به شمار می آید که پایداری و استحکام خانواده را بر هم می زند و سلامت خانواده و به تبع آن سلامت جامعه را با خطر مواجه می سازد که زوجین بایستی به این موارد در زندگی مشترک خود عنایت فرمایند.

۵- بحث و نتیجه گیری

اساسی ترین و اصلی ترین رکن جامعه و بستر فرهنگ های گوناگون و زمینه ساز خوشبختی و یا بدبختی انسان ها و امت ها، نهاد خانواده است. به همین خاطر در اسلام برنامه های مفصل و کاملی برای سالم سازی و تأمین نیازهای روحی و روانی این نهاد طرح ریزی شده است. چرا که اگر از طرف اسلام برای سالم سازی و ایجاد امنیت به این نهاد اندیشه ای نشده بود تا به امروز اساس این نهاد مقدس خشکیده بود. تحقیقات انجام یافته (ساروخانی، ۱۳۸۲، حسینی ۱۳۸۷، و....) حاکی از آن است که علت فروپاشی روابط بین زوجین در کشورهای اروپایی از جمله آمریکا و انگلیس، سست بودن روابط فی مابین اعضای خانواده است. در این کشورها سست بودن اعتقادات معنوی، ارزشمند نبودن جایگاه خانواده در بین آنان، عشق و محبت ظاهری و عوامل دیگر، نهاد خانواده به سمت فروپاشی گرایش پیدا کرده است. بنابراین، اگر در این اندیشه هستیم که یک جامعه سالم و استوار داشته باشیم در مرحله اول باید به عوامل تحکیم اساس خانواده اهمیت و ارزش بدهیم و سپس عواملی را که مانع تحکیم اساس خانواده می شود و روابط بین اعضای خانواده را سست و متزلزل می سازد شناسایی کرده و سفارشات اسلام را به زوجین به وسیله ابزارها و رسانه های جمعی برسانیم تا از این طرق، سعادت و سلامت خانواده و جامعه را تضمین کنیم. نتایج حاصله از این نوشتار، حالی از آن است که با توجه به مستندات آیات و روایات، و عواملی نظیر؛ ایمان و فضیلت، اظهار عشق و محبت زوجین نسبت به همدیگر، خوش خلقی و خو رفتاری، دعا اعضای خانواده در حق همدیگر، تأمین نیازهای جنسی و دینی، آراستگی زوجین برای همدیگر، پرهیز از آفت حس، وفاداری زوجین به همدیگر،....، از عوامل تحکیم و استوار نهاد خانواده به شماره رفته، و عواملی همچون؛ ازدواج تحمیلی، مهریه سنگین، بی احترامی زوجین به همدیگر، ناباروری و نازایی، بدخلقی زوجین، بخل و خسیس، ناهمگونی شخصیت از موانع تحکیم خانواده به شمرده می شوند که ضروریست زوجین با به کار گیری و اهتمام به این آموزه های دینی، و بصیرت افزایی و افزایش سطح آگاهی خود از موانع و عوامل تحکیم خانواده، محیط و نهاد خانواده و به تبع آن جامعه را از فروپاشی و ضلالت نجات داده و سعادت و خوشبختی خانواده و جامعه را تضمین نماید.

۶- پیشنهادات

- ۱- مهمترین اصل در آرامش خانواده، اصل از طریق انتخاب درست همسر، در دامن همسران برترکه لازم است به آن عنایت شود. چون در ازدواج گاهی «اولین اشتباه، آخرین اشتباه است....» قرآن شریف می‌فرماید: «هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا» یعنی «او خدایی است که (همه و) شما را از یک فرد آفرید؛ و همسرش را نیز از جنس او قرار داد، تا در کنا او بیاساید.» خود ازدواج باید آرامش روح و زندگی را به همراه داشته باشد و این بدست نمی‌آید، مگر در سایه تفاهم و درک درست از همدیگر و زندگی. در واقع اساس زندگی بر انس و الفت استوار است و این نیست مگر در گروه انتخاب درست.
- ۲- قرآن شریف، آرامش و آسایش را در گرو نام و یاد خداوند مهرگستر قرار داده است. می‌فرماید: «أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ»؛ یعنی «آگاه باشید، تنها با یاد خدا دل‌ها آرامش می‌یابد.» این نکته باید بر سراسر زندگی خانواده سایه افکنده باشد.
- ۳- فضای حاکم بر خانواده و نوع نگرش از زندگی، باید خدا محور باشد که قرآن کریم در رابطه می‌فرماید: «أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ» یعنی «آگاه باشید، تنها با یاد خدا دل‌ها آرامش می‌یابد.» که لازم است زوجین برای رسیدن به آرامش در خانواده این توصیه قرآنی را در محور زندگی خود قرار دهند.
- ۴- زوجین بایستی جهت رفع موانع فروپاشی خانواده، آگاهی و بصیرت خویش را از عوامل تحکیم خانواده افزون دهند.
- ۵- زوجین بایستی، به درخواست‌ها، نیازها و علایق همدیگر آگاهی یافته و در رفع آنها تلاش کنند.
- ۶- کارشناسان و مسئولان جامعه بایستی، آگاهی خانواده را از عواقب ازدواج تحمیلی پسران و دختران، از طریق رسانه‌های جمعی و ارتباط مستقیم، افزایش دهند.

۷- منابع و مأخذ

- ۱- آمدی، عبد الواحد، ۱۳۸۹، غرر الحکم و درر الکلم، ترجمه: محمدعلی انصاری، قم: امام عصر.
- ۲- احمد بن محمد بن عیسی بن عبدالله اشعری قمی، ابو جعفر، ۱۴۰۸ق، النوادر، انتشارات مدرسه امام مهدی (ع)، قم.
- ۳- اسماعیلی یزدی، عباس، ۱۳۹۲ ینایع الحکمه، ناشر، مسجد مقدس جمکران، قم
- ۴- انصاریان، حسن، ۱۳۹۰، نظام خانواده در اسلام، انتشارات ام ابیها
- ۵- امینی، ابراهیم، ۱۳۷۸، انتخاب همسر، تهران: مؤسسه ی انتشارات امیرکبیر
- ۶- ابن منظور المصری، ۱۳۷۳، ابی الفضل جمال الدین، لسان العرب، بیروت، بی‌نا،
- ۷- ایازی، محمد علی، ۱۳۸۰ (اسلام و تنظیم خانواده، تهران، دفتر نشر و فرهنگ اسلامی
- ۸- بهشتی، احمد، ۱۳۷۷، خانواده در قرآن، دفتر تبلیغات اسلامی، قم.
- ۹- بیگ محمدی اندریان، محمدرحیم، ۱۳۷۷، چهل حدیث ازدواج، نشر معروف، قم.
- ۱۰- بهجت پور و دیگران، عبد الکریم، ۱۳۸۷ تفسیر موضوعی قرآن کریم، قم، معارف.
- ۱۱- حر عاملی، محمد بن حسن، ۱۴۱۴ق، وسائل الشیعه، قم، موسسه آل البيت لاحیاء التراث.
- ۱۲- حرانی، ابو محمد، ۱۳۸۵، تحف العقول، ترجمه: صادق حسن زاده، قم، آل علی،
- ۱۳- س. تری یاندیس، هری، ۱۳۸۹، فرهنگ و رفتار اجتماعی، ترجمه نصرت فتی، نشر رسانش، تهران.
- ۱۴- ساروخانی، باقر، ۱۳۷۹، جامعه شناسی خانواده، تهران، سروش.
- ۱۵- ساروخانی، باقر، ۱۳۷۶، مکارم الاخلاق، تهران، منشورات شریف رضی.
- ۱۶- سایت خبری «تابناک» ۱۹ / ۱ / ۱۳۸۷، مصاحبه دکتر سید کاظم فروتن، سرپرست کلینیک سلامت خانواده.

- ۱۷- شیخ صدوق، ۱۳۸۵ علل الشرائع، ترجمه ذهنی تهرانی، قم، کتاب فروشی داوری، چاپ اول
- ۱۸- ضمیری، محمدرضا، دختران و ازدواج تحمیلی، کتاب زنان ش ۲۴، به نقل از سایت حوزه دات نت،
- ۱۹- قمی، عباس، ۱۳۸۵، سفینه البحار، ج ۲، نشر اسوه، قم.
- ۲۰- کلینی، محمد بن یعقوب، ۱۳۸۹، فروع کافی، ج ۵، ترجمه: سید هاشم رسولی، نشر فرهنگ اهل بیت.
- ۲۱- محمدرضا، ضمیری، دختران و ازدواج تحمیلی، کتاب زنان ش ۲۴، به نقل از سایت حوزه دات نت،
- ۲۲- مصباح یزدی، محمدتقی، ۱۳۸۷، اخلاق در قرآن، ج ۳، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، قم
- ۲۳- مطهری، مرتضی، ۱۳۸۷ مجموعه آثار، ج ۱۹، نشر صدرا، سدر، تهران.
- ۲۴- طبرسی، حسین بن فضل، ۱۴۰۸، هرق، مکارم الأخلاق، ج ۱۴، مؤسسه آل البیت، قم.
- ۲۵- معادی خواه، عبدالمجید، ۱۳۸۲، فروغ بی پایان قرآن کریم، قم.
- ۲۶- میرزا حسین، نوری، ۱۳۲۰، مستدرک الوسائل، ج ۱۴، نشر مؤسسه آل البیت
- ۲۷- محمدی ری شهری، محمد، ۱۳۹۰، دانشنامه قرآن و حدیث، انتشارات دارالحدیث، قم
- ۲۹- متقی هندی، علی بن حسام الدین، ۱۳۸۷، کنز العمال، ترجمه؛ علی نصیری، نشر تبیان، قم.
- ۳۰- مجلسی، محمدباقر، ب ۱۴۰۳، حار الانوار، ج ۱۰۰، نشر پیام مقدس، قم.
- ۳۱- نجاتی، حسین، ۱۳۷۶ روان شناسی زناشویی، تهران، انتشارات بیکران.